

II. Den ekonomiska utvecklingen

av

INGVAR SVENNILSON

Det gångna året har i ekonomiskt avseende främst kännetecknats av den bestående avspärningen och den fortsatta upprustningen. Genom tillmötesgående av de krigförande parterna har det dock varit möjligt att upprätthålla en icke obetydlig trafik västerut. Sammanlagt har denna väg importerats varor till ett värde av ca 220 milj. kr. och exporterats varor med ett omkring hälften så stort värde. Varuutvalet har emellertid samtidigt varit begränsat. Handeln med kontinenten har som en

följd av Skagerackspärren fått ökad relativ betydelse. Av särskilt värde för landets hela näringsliv har varit att importen av fossilt bränsle kunnat hållas uppe på en gynnsam nivå. Tillförseln söderifrån av exempelvis kemiska råvaror, textilvaror och frukter har även varit av stor betydelse för folkhushållet. Importen av järnvaror har mött växande svårigheter.

Knappheten på varor inom landet har även ökat genom det försämrade skördeutfallet. Enligt de preliminära skördeuppgifterna minskades skörden av brödsäd med 44 % i jämförelse med 1930—1939 års medelnivå, skörden av fodersäd med 30 % och höskörden med 56 %. Skörden av foderrotfrukter minskades med 19 %. Samtidigt ökades dock potatisskörden med 12 % och skörden av sockerbetor med 10 %.

Den minskade tillförseln av varor både genom import och från jordbruket har lett till en minskning av varulagren inom landet. Tack vare de betydande reservförråd, som vid avspärrningens inträdande hade uppsamlats såväl av staten som av enskilda inom industri och handel, ha dock lagren i allmänhet kunnat hindras att falla under en betryggande nivå. På det industriella området har det åtminstone i allmänhet varit möjligt att på basis av dessa lager lägga upp planerna för förbrukningen på relativt lång sikt.

Att dessa planer kunnat gestaltas så tillfredsställande, som i allmänhet varit möjligt, beror emellertid även på de omfattande åtgärder, som under krisorganens ledning igångsatts för att bättre utnyttja landets inhemska tillgångar. Av största omfattning har därvidlag varit produktionen av ersättningsbränslen. Vedavverkningen under bränsleåret 1940/41 fick en mycket betydande omfattning. Vedavverkningsprogrammet, som baserats på produktionsplikt, överträffades, och icke mindre än 36 milj. kubm brännved rapporteras ha blivit avverkade. Avverkningen hade planmässigt givits en sådan geografisk fördelning, att transportarbetet skulle begränsas så mycket som möjligt. Oaktat denna planering uppstodo betydande svårigheter att organisera framforslingen av veden till konsumtionsorterna. På något enstaka undantag när gingo emellertid dessa transporter i lås, så att ransoneringsplanerna för konsumtionen av bränsle kunde genomföras orubbade.

Att transportväsendet även i övrigt fungerade i stort sett tillfredsställande, även om mycket betydande inskränkningar av trafiken ägt rum, är att tillskriva den snabba omställning till gengastrafik, som påbörjades år 1940, och som i huvudsak avslutades under början av det gångna året. En lika fullständig och snabb omställning av bildriften har icke genomförts i något annat land.

Även i övrigt har under det gångna året i betydande omfattning ersättningsproduktionen förberetts och påbörjats. Bland viktigare sådana

företag märkas de båda skifferoljeverken, utvidgning och nybyggnad av cellulffabriker, ökad utvinning av metaller samt tillverkning av en rad kemiska råvaror. Många av dessa företag ha kommit i gång relativt sent på grund av de omfattande tekniska och organisatoriska förberedelser, som måst företagas. I gengäld har en solid grund kunnat läggas för dessa företag. Delvis äro de av den karaktär, att de kunna bli av betydelse även under efterkrigstiden. Man har i varje fall anledning hoppas, att frukterna av de förberedelser, som vidtagits under det gångna året, skola hinna utmognä, innan lageravvecklingen fortskridit alltför långt.

Trots alla dessa åtgärder har det blivit nödvändigt att starkt inskränka förbrukningen av olika varor. Konsumtionen av livsmedel beräknas från år 1939 ha nedgått med närmare 10 % räknat i kalorier. Konsumtionen av fett har enligt samma jämförelse nedgått med närmare 14 %. Inskränkningen av konsumtionen under det gångna året har i övrigt främst gällt personbiltrafiken, som till större delen nedlagts. Ransoneringen av tvättmedel har även blivit kännbar, även om ersättningsmedel börjat framställas.

Förbrukningen av råvaror i produktionen har reglerats och nedskurits på ett synnerligen genomgripande sätt. Principen har härvidlag varit att i främsta rummet tillgodose viktigare ändamål samt att, där så varit möjligt, ersätta mera knappa råvaror med sådana, som tack vare upplagring eller inhemsk produktion kunnat tillhandahållas i rikligare mängd. Den civila produktionen har givetvis fått stå tillbaka för den militära. Dessa ingrepp i råvaruhushållningen äro alltför omfattande för att här kunna mera i detalj behandlas. Här må endast följande nämnas.

Industrien har genom kraftfulla insatser av företagen till övervägande delen ställt om sig från användning av utländskt till inhemskt bränsle. Järnindustriens starka beroende av importbränsle har genom dessa insatser minskats. Omställningen av cementindustriens bränsleförbrukning kunde icke genomföras så snabbt. Från mitten av år 1941 blev det därför nödvändigt att genom en cementransonering framtvunga omkonstruktioner i cementbesparande syfte och att samtidigt genom ett prioritetssystem förhindra, att mindre nödvändiga byggen kommo till stånd. Sedermera har omställningen av cementindustriens bränsleförbrukning fortskridit så långt, att cementransoneringen i huvudsak kunnat upphävas. Knapphet har emellertid rått även på andra byggnadsmaterial. I övrigt må endast nämnas, att ett prioritetssystem för järnleveranser tillämpats, som påverkat hela näringslivet.

Alla ingrepp på råvarumarknaden ha medfört en genomgripande omställning och en betydande inskränkning av den civila produktionen. Rustningsproduktionen har upprätthållits i stort sett i den omfattning,

den fått under år 1940. Tillverkningen av stridsvagnar och flygplan har i växande grad kommit i förgrunden.

Man befarade allmänt, när avspärningen inträdde, att en betydande arbetslöshet skulle uppstå. Till en början kom också en sådan till synes. Men situationen på arbetsmarknaden har i växande grad kommit att kännetecknas av brist på arbetskraft. Det dominerande problemet har alltmera blivit att genomföra omflyttning av arbetskraften från överskotts- till underskottsområden.

Denna utveckling på arbetsmarknaden sammanhänger givetvis med de betydande beredskapsinkallelsena. Skogsarbetet har även krävt växande mängder arbetskraft. Den industriella sysselsättningen har förhållit sig förvånansvärt stabil, dock på en nivå som legat omkring 10 % lägre än år 1939. Stabiliteten i den industriella sysselsättningen sammanhänger främst därmed, att råvarutillgångarna från början planmässigt fördelats över en mycket betydande framtida period, vidare med den snabba omställning av råvaruförbrukningen, som genomförts, samt slutligen med den växande insatsen av inhemska ersättningsvaror. Den största minskningen av sysselsättningen har ägt rum inom byggnadsverksamheten. Nedgången har främst gällt bostadsbyggandet, som under 1941 sjönk till en bråkdel av 1939 års nivå. Som orsaker till denna utveckling stå i kombination råvarubristen och den därmed sammanhängande prisstegringen på byggnadsråvaror. Tillgången på bostäder var i allmänhet ännu så riklig, att byggnadskostnadernas stegring icke kommit att motsvaras av någon hyresstegring, som skulle ha gjort bostadsbygge lönande. På de i samband med upprustningen växande industrierna rådde dock en verklig bostadsbrist. En allmän knapphet på bostäder även i de större städerna framstod emellertid mot slutet av året som ett allt allvarligare framtidsperspektiv.

Den stora efterfrågan på arbetskraft har medfört en betydande stabilitet i inkomstbildningen. Inkomstsumman under år 1941 beräknas med mot 10 % ha överstigit 1939 års. Arbetskraften har ju, som tidigare berörts, samtidigt förts över från exportproduktion och investeringsverksamhet, som direkt eller indirekt resulterar i ökad varutillförsel, till rustningsproduktion, militär tjänstgöring eller till ersättningsproduktion, där arbetets avkastning i form av varor ofta är relativt låg. Nedgången av exporten har motsvarats av minskad import. Mot den stabila inkomstvolymen har därför kommit att stå en minskad varutillgång. En allmän spänning mellan efterfrågan och tillgång har därigenom uppstått på varumarknaderna. Som motåtgärd har satts in en alltmera omfattande och intensiv priskontroll, vars uppgift har varit att begränsa prisstegringen, så att den icke skulle överstiga stegringen av importkostnaderna och de i övrigt ökade produktionskostnaderna. Det statliga pris-

kontrollorganet torde i stort sett ha lyckats lösa denna uppgift, och har därvid samarbetat med näringsorganisationerna. Prisbildningen på jordbruksprodukter har emellertid fallit utanför den statliga priskontrollnämndens arbetsuppgifter. Jordbrukspriserna ha i stället reglerats genom direkta förhandlingar mellan regeringen och jordbrukets representanter. Riktpunkten har därvid varit att bereda jordbrukarna kompensation för det minskade skördeutfallet och för stegrade produktionskostnader.

Vid årets början hade levnadskostnaderna enligt socialstyrelsens indextal stigit 19 % över 1939 års nivå. Vid slutet av året uppgick motsvarande stegring från förkrigstiden till 33 %. Prisstegringen sammanhänger till en del med den omsättningsskatt, som infördes vid början av år 1941. Lönesatserna för industriarbetare och statstjänstemän ha anpassats till prisstegringen efter särskilda förhandlingar, i vilka deltagit arbetsmarknadens organisationer. I fråga om arbetslönerna har endast tillämpats en partiell kompensation för prisstegringen.

Statens finanser ha alltfört hårt belastats av de stora försvarskostnaderna samt växande subventioner till jordbruket. Utgifterna ha överstigit inkomsterna med omkring 140 miljoner kronor per månad. Budgetunderskottet har täckts genom lång- och kortfristig upplåning.